

Pradzieje i historia starożytnego Wschodu

Najstarsze cywilizacje narodziły się na obszarze **Bliskiego i Dalekiego Wschodu** w sąsiedztwie wielkich rzek – to tam osiedlali się ludzie ze względu na dogodne warunki dla **rolnictwa**. W dorzeczu Tygrysu i Eufratu mieszkali ludy Mezopotamii, którym zawdzięczamy **pismo** oraz pierwsze **kodeksy prawa**. W delcie Nilu powstała cywilizacja egipska, której cechą charakterystyczną są **piramidy**. Indus i Ganges stały się kolebką **buddyzmu** i sanskrytu. Nad Huang-ho i Jangcy rozwinęła się cywilizacja chińska, która pozostawiła po sobie **proch, papier** czerpany i jedwab. Nad Jordanem narodziła się kultura starożytnego Izraela. To tutaj, wśród potomków Abrahama i Mojżesza, powstała pierwsza religia monoteistyczna – **judaizm**, z którego wywodzi się **chrześcijaństwo**.

Polecenia podsumowujące

1. Omów proces ewolucji człowieka. Uwzględnij osiągnięcia poszczególnych gatunków naszych przodków.
2. Wymień skutki rewolucji neolitycznej.
3. Opisz podział epok prehistorycznych.

Pradzieje
ludkości

Podsumowanie

2

◆ Ewolucja człowieka

Afryka kolebką rodzaju ludzkiego.
Australopitek – ok. 4–1,5 mln lat temu.
Homo habilis (człowiek zręczny) – ok. 2–1,5 mln lat temu.
Homo erectus (człowiek wyprostowany) – ok. 1,5 mln – 250 tys. lat temu.
Neandertalczyk – ok. 250–40 tys. lat temu.
Homo sapiens (człowiek rozumny) – od ok. 35 tys. lat p.n.e.

◆ Przyczyny rewolucji neolitycznej

Ocieplenie klimatu – dogodniejsze warunki dla rozwoju kultury zbieracko-łowieckiej.
Wytworzenie nowych rodzajów broni, np. łuku używanego do polowań.
Chęć uniezależnienia się od środowiska – wyrób nowych narzędzi i opanowanie technik uprawy ziemi.
Odkrycie sposobów udomowienia zwierząt i ich hodowli.

◆ Skutki rewolucji neolitycznej

Osiadły tryb życia.
Rozwój tkactwa.
Udoskonalenie narzędzi rolniczych i metod pracy na roli.
Wymiana handlowa.
Powstanie osiedli rolniczych, otoczenie ich murami i założenie pierwszych miast.
Powstanie pierwszych cywilizacji.

◆ Epoka kamienna (ok. 2,6 mln – 3500 p.n.e.)

Paleolit

- ok. 2,6 mln – ok. 10 000 p.n.e.
- hominidzi
- upowszechnienie prymitywnych narzędzi
- zasiedlenie przez człowieka innych kontynentów niż Afryka
- opanowanie sztuki rozniesienia ognia

Mezolit

- ok. 10 000–5000 p.n.e.
- wynalezienie łuku
- zakładanie okresowych osad

Neolit

- ok. 5000–3500 p.n.e.
- przejście od kultury zbieracko-łowieckiej i koczowniczej do kultury osiadłej opartej na rolnictwie, hodowli i produkcji żywności

◆ Epoka brązu (ok. 3500–1200 p.n.e.)

Ok. 3200 p.n.e. – technologia wytwarzania brązu dotarła do Europy Południowej.

◆ Epoka żelaza (od ok. 1200 p.n.e.)

Ok. 1000 p.n.e. – technologia wytwarzania żelaza dotarła do Europy Środkowo-Wschodniej.

Polecane publikacje

Wendy Ashmore, Robert Sharer, *Odkrywanie przeszłości. Wprowadzenie do archeologii*, Kraków 2008.

Michel Brézillon, *Encyklopedia kultur pradziejowych*, Warszawa 2001.

James Shreeve, *Zagadka neandertalczyka. W poszukiwaniu rodowodu współczesnego człowieka*, Warszawa 1998.

Polecenia podsumowujące

1. Wskaż uwarunkowania geograficzne, które miały wpływ na rozwój cywilizacji w dorzeczu Tygrysu i Eufratu.
2. Scharakteryzuj system organizacji państw i społeczeństw na terenie Mezopotamii.
3. Wymień zasady wprowadzone w Kodeksie Hammurabiego.
4. Przedstaw największe osiągnięcia cywilizacji Mezopotamii.

W dorzeczu
Tygrysu i Eufratu

Podsumowanie

3

Cztery główne cywilizacje Mezopotamii

Sumer, Akad, Babilonia, Asyria.

Uwarunkowania geograficzne

Powstanie pierwszych cywilizacji w dorzeczu Tygrysu i Eufratu w krainie o nazwie Mezopotamia.

Rozwój rolnictwa i handlu możliwy dzięki usytuowaniu zbiorowisk ludzkich nad rzekami.

Stworzenie systemów irygacyjnych umożliwiających kontrolowane nawadnianie pól i wytworzenie nadwyżki pożywienia.

Polityka

Sumer

- powstanie ok. 4000 p.n.e.
- brak scentralizowanego państwa, wiele miast-państw
- ziggurat – najważniejszy punkt każdego miasta-państwa
- główne miasta – Ur, Uruk, Kisz, Umma, Lagasz, Nippur, Sippar

Akad

- powstanie w wyniku podboju Sumerów na przełomie XXIV i XXIII w. p.n.e.
- Sargon I Wielki – najwybitniejszy władca
- pierwsze w dziejach imperium
- upadek wskutek najazdów okolicznych plemion
- główne miasto – Akad

Babilonia

- rozkwit w XVIII w. p.n.e.
- Hammurabi – najwybitniejszy władca, twórca Kodeksu Hammurabiego
- główne miasto – Babilon

Asyria

- powstanie w XVIII w. p.n.e. w północnej części Mezopotamii
- agresywna polityka oparta na podbojach i wojnach
- silnie rozwinięta armia zawodowa
- upadek pod koniec VII w. p.n.e.
- główne miasto – Niniwa

Ustrój i społeczeństwo

Wszystkie cztery cywilizacje – monarchie despotyczne, pełnia władzy w rękach króla, często utożsamianego z bogiem (np. w Asyrii).

Grupy społeczne

- warstwa panująca
- ludność wolna
- niewolnicy

Religia

Politeizm (wielobóstwo).

Przykładowi bogowie – Anu i Enlil (Sumer), Marduk (Babilonia), Aszur (Asyria).

Wiara w istnienie bóstw opiekuńczych.

Osiągnięcia i wynalazki

Wynalezienie pisma (pismo klinowe).

Wynalezienie koła.

Rozwój systemów irygacyjnych.

Wynalezienie szkła.

Odkrycie tajników wytopienia brązu.

Stworzenie sześćdziesiątego systemu liczbowego.

Rozwój astronomii i matematyki.

Powstanie Kodeksu Hammurabiego.

Polecane publikacje

Marian Leon Bielicki, *Zapomniany świat Sumerów*, Warszawa 1996.

Marc van de Mieroop, *Hammurabi, król Babilonu*, Poznań 2016.

George Roux, *Mezopotamia*, Warszawa 2006.

Polecenia podsumowujące

1. Wyjaśnij, dlaczego Egipt nazywany jest „darem Nilu”.
2. Wy tłumacz, jaką funkcję pełnili faraonowie w starożytnym Egipcie.
3. Omów rolę religii w życiu Egipcjan.
4. Porównaj systemy prawne i etyczne Egiptu i Mezopotamii.

Egipt faraonów

Podsumowanie

4

Historia Egiptu

Zjednoczenie Górnego i Dolnego Egiptu – ok. 3100 p.n.e.

Stare Państwo – stworzenie scentralizowanego systemu zarządzania państwem przez faraona Dżesera.

Średnie Państwo – wzmocnienie władzy faraonów.

Nowe Państwo – próba wprowadzenia przez Echnatona religii opartej na kulcie Atona.

Schyłek potęgi – okres hellenistyczny (po wkroczeniu Aleksandra Wielkiego), podporządkowanie Egiptu Imperium Rzymskiemu.

Struktura społeczna

Faraon – najwyższy kapłan i władca.

Kapłani – odpowiedzialność za rytuały religijne oraz prace budowlane i nawadniające.

Nomarchowie – zarządzanie państwem podzielonym na nomy.

Wezyrowie – zarządzanie państwem w imieniu faraona.

Pisarze – sprawowanie ważnych funkcji w administracji państwowej.

Żołnierze – służba w korpusach.

Chłopi – budowa świątyń, kanałów, piramid.

Niewolnicy – jeńcy wojenni, zwykle pracujący jako służba domowa.

Religia

Politeizm – wiara w wielu bogów.

Re (Ra) – bóg słońca, stwórca świata.

Faraon – wcielenie boga Horusa i najwyższy kapłan.

Mumifikacja – konserwacja zwłok.

Osiągnięcia

Opanowanie techniki budowy piramid.

Pismo hieroglificzne.

Rozwój matematyki.

Opracowanie kalendarza.

Rozwój medycyny.

Rozwój sztuki i architektury sakralnej.

Stosowanie kanonu w sztuce.

Polecane publikacje

Andrzej Ćwiek, *Hieroglify Egiptu. Mowa bogów*, Poznań 2016.

Barry John Kemp, *Starożytny Egipt. Anatomia cywilizacji*, Warszawa 2009.

Peter Nadig, *Hatszepsut*, Warszawa 2016.

Andrzej Niwiński, *Mity i symbole starożytnego Egiptu*, Warszawa 2011.

Polecenia podsumowujące

1. Przedstaw początki Izraela.
2. Opisz sytuację polityczną starożytnego Izraela.
3. Wyjaśnij, czym charakteryzowała się religia żydowska.

Starożytny Izrael

Podsumowanie

5

◆ Uwarunkowania geograficzne i ludność

Rozwój cywilizacji starożytnego Izraela na obszarze Bliskiego Wschodu.

Tereny uprawne – dolina rzeki Jordan i wschodnie wybrzeża Morza Śródziemnego.

Ludność – głównie koczownicza, Hebrajczycy, zwani też Izraelitami lub Żydami.

Tereny zamieszkiwane przez Izraelitów określane jako: Kanaan, Ziemia Obiecana, Palestyna.

◆ Dzieje polityczne starożytnego Izraela

Koniec XIX w. p.n.e. – wyprowadzenie Hebrajczyków z Mezopotamii do krainy Kanaan przez Abrahama.

XVII–XIII w. p.n.e. – tzw. niewola egipska.

Ok. XIII w. p.n.e. – wyprowadzenie Izraelitów z Egiptu przez Mojżesza.

XI w. p.n.e. – zjednoczenie plemion żydowskich przez Saula.

Ok. 1010–970 p.n.e. – rządy króla Dawida.

Ok. 970–925 p.n.e. – rozkwit królestwa za panowania Salomona, wybudowanie pierwszej świątyni jerozolimskiej.

Ok. 925 p.n.e. – śmierć Salomona, rozpad państwa na Królestwo Judy i Królestwo Izraela.

587–538 p.n.e. – niewola babilońska.

IV–I w. p.n.e. – Palestyna częścią monarchii hellenistycznych.

Od I w. p.n.e. – Palestyna pod wpływami rzymskimi.

II w. n.e. – początek żydowskiej diaspory.

◆ Religia

Judaizm – pierwsza religia monoteistyczna.

Dekalog – główne źródło prawa.

Tora – święta księga judaizmu.

Talmud – komentarze i wyjaśnienia do Tory, zawierające przepisy życia religijnego.

Dwie świątynie jerozolimskie – miejsce kultu i centrum życia religijnego starożytnych Żydów.

Synagoga – centrum życia religijnego Żydów.

Polecane publikacje

Mario Liverani, *Nie tylko Biblia. Historia starożytnego Izraela*, Warszawa 2011.

Alan Unterman, *Żydzi. Wiara i życie*, Łódź 1989.

Julian Warzecha, *Historia dawnego Izraela*, Warszawa 2005.

Polecenia podsumowujące

1. Opisz systemy religijne w starożytnych Chinach i Indiach.
2. Wymień najważniejsze osiągnięcia cywilizacji chińskiej i indyjskiej.
3. Porównaj systemy prawne Indii i Mezopotamii.

Starożytne Chiny i Indie Podsumowanie

6

Chiny (Państwo Środka)

Indie (Cywilizacja Doliny Indusu)

Czynniki geograficzne

Położenie w dorzeczu dwóch rzek – Huang-ho i Jangcy.
Częste wylewy rzek.
Powstanie systemów irygacyjnych.

Położenie w dorzeczu dwóch rzek – Indusu i Gangesu.
Najważniejsze ośrodki – Harappa i Mohendzo Daro.
Tereny podbite ok. 1500 r. p.n.e. przez indoeuropejski lud Ariów.

Organizacja państwa i społeczeństwa

Na czele państwa cesarz nazywany „boskim władcą”.
Pierwszy cesarz – Shi Huangdi.
Władza cesarska pochodząca z boskiego nadania.
Rozbudowana administracja państwowa.
Mandaryni – urzędnicy wywodzący się z dawnej arystokracji rodowej.
Chłopi – najliczniejsza grupa społeczna, przywiązani do ziemi.
Niewolnicy – pojawiali się w wyniku kolejnych podbojów.

Początkowo brak jednego organizmu państwowego.
Zjednoczenie za panowania dynastii Maurjów.
Reformy prawne za panowania Aśoki.
Radża – król stojący na czele państwa.
Warny – podstawowe grupy społeczne (kapłani, wojownicy, kupcy i rolnicy, słudzy).
Kasty – grupy zawodowe wyróżniane wewnątrz warn.
Pariasi – ludzie żyjący poza warnami.

Religia

Wiara w bóstwa związane z siłami natury.
Silny kult przodków.
Konfucjanizm – w życiu człowieka najważniejsze są cnoty, którymi się powinien kierować, i szacunek do tradycji.
Taoizm – ograniczenie roli państwa w życiu społecznym.

Wedyzm – pierwotna religia Ariów opierająca się na wierze w siły przyrody i kosmiczny ład.
Braminizm – wiara w wędrówkę dusz (reinkarnacja).
Hinduizm – połączenie braminizmu z wedyzmem, wiara w prawo akcji i reakcji (karma).
Buddyzm – system religijny stworzony przez Siddharthę Gautamę, zgodnie z którym postępowanie człowieka powinno przynosić korzyści, a nie szkody.

Osiągnięcia

Rozwinięta metalurgia.
Zaawansowana produkcja naczyń porcelanowych.
Produkcja jedwabiu.
Pojawienie się pisma – pismo chińskie.
Wytwarzanie papieru czerpanego.
Kalendarz księżycowy oparty na systemie 12 miesięcy.
Rozwinięta medycyna, m.in. akupunktura.

Rozwinięta matematyka, wprowadzenie cyfry 0.
Sanskryt – język uważany za święty.
Rozwinięta sztuka sakralna.

Polecane publikacje

Jan Kieniewicz, *Historia Indii*, Wrocław 1986.
Witold Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław 1992.

